

KAPITEL 3 / CHAPTER 3³
THE WORK OF DIOGENES LAERTIUS "LIVES AND THOUGHTS OF EMINENT PHILOSOPHERS" IN THE SPACE OF ANCIENT BIOGRAPHY
DOI: 10.30890/2709-2313.2023-24-03-002

Вступ

Антична біографія, або біос (βίος), на відміну від сучасної біографії (curriculum vitae), була жанром давньогрецької і римської історіографічної, доксографічної та науково-популярної літератури, а згодом стала джерелом християнської агіографії. Біографістика греко-римського світу описує не лише події життя відомих особистостей, але чи не більше цього цікавиться характером та особистісними якостями своїх героїв, їх світобаченням та переконаннями, їхніми досягненнями та невдачами, метою та мотивами їхніх вчинків та пояснює, чи варто їм наслідувати.

Автори біографічних творів елліністичної доби, до якої належить і Діоген Лаерцій (після III ст.), такі як Плутарх чи Корнелій Непот, наслідували і творчо використовували джерела і прийоми класичної історіографії, в рамках якої спершу і розвивався жанр біографії. В елліністичну добу біографія стає напрочуд різноманітним жанром з численними підвидами: літературні біографії – життєписи поетів, прозаїків та ораторів; історико-політичні біографії – життєписи полководців та політичних діячів; довідкові біографії – на кшталт наших коротких біографічних нарисів у Вікіпедії, із зазначенням знаменитих предків чи родичів; автобіографії; філософські біографії – життєписи філософів; мемуаристика – розгорнуті автобіографії та спогади відомих людей або про відомих людей; біографії доксографічного характеру; біографії парадоксографічного характеру; апологетичні біографії; дидактичні біографії; панегиричні біографії; біографія-памфлет чи інвектива; перипатетична біографія; документальна біографія; порівняльні життєписи; життєписи однойменників тощо.

---

³*Authors: Zvonska Lesia*

Отож, книгу Діогена Лаерція потрібно розглянути в широкому літературному контексті античної біографістики та варто згадати думку сучасного зарубіжного дослідника Е. Кохрейна, який зазначає: «Діогена Лаерція (поряд із Ієронімом Стрідонським) можна вважати одним з двох головних попередників всієї біографічної традиції доби гуманізму» [3:393].

3.1. Жанровий простір давньогрецької біографістики класичної доби

Потяг греків до створення життєписів відомих діячів спершу виявляється в інших літературних жанрах, у яких автори свідомо виділяють біографічні елементи. У грецькій етноментальності важливу роль відігравав концепт пайдейї (παιδεία), яка оспівувала героїчне, славне життя як взірць для наслідування та виховний приклад. Серед наслідувачів грецької пайдейї ті люди, які досконало дотримувалися її аксіологічного контенту – арете (ἀρετή), уславлялися у біографії, а ті, хто дотримувався її гірше, але були родичами відомих людей чи членами знатних сімей, могли розраховувати на ідеалізацію свого життя.

Окрім можновладців (царів, правителів, полководців), чільне місце серед біографічних описів у античних авторів займали також засновники міст, їх законодавці та переможці на всегрецьких змаганнях (Олімпійські ігри, Немейські тощо). З розвитком біографічних мотивів у межах різних літературних жанрів вони збагачувалися емоційними аспектами: предметом опису були не лише дії та вчинки героїв, а й їхні переживання. З часу запису поем Гомера у VI ст. до н.е. за наказом афінського тирана Пісістрата набув поширення звичай перед читанням його творів оголошувати біографію великого рапсода. В цих біографіях перепліталися і людські, і божественні риси та характеристики, не дарма Акусілай з Аргоса (V ст. до н.е.), логограф, автор міфологічної космогонії та теогонії «Генеалогії» у прозі зараховує Гомера до нащадків богів.

Давньогрецька література елліністичної доби продовжує розвивати все розмаїття жанрів, а серед них особливо популярними для прози стають

біографічний та доксографічний напрямки [5]. Традиції класичних зразків напрочуд вдало поєднуються в творі Діогена Лаерція «Життя і думки славнозвісних філософів», який займає особливе місце в елліністичній біографічній літературі [6]. Розглянемо джерела античної біографістики, якими користувався Діоген Лаерцій та які, в цілому, впливали на розвиток біографічного жанру впродовж класичної та елліністичної доби.

Біографічні відомості зустрічаються в давньогрецькій історіографії, починаючи від логографів, далі – логічно вплітаються в історичні розповіді Геродота, Фукидіда та Ксенофонта, яких рясно цитує Діоген, спираючись у своїй праці на свідчення давніх істориків. Саме Ксенофонт є творцем ідеалізованої біографії у класичних традиціях пайдейї, створивши у своїй «Кіропедії» ідеал владаря та показавши на прикладі життєпису перського царя Кіра Старшого, як завдяки досконалому поєднанню рис характеру і виховання постає взірцева людина й правитель. Автор подає критерії цієї пайдейї, якими він керувався, та задля їх дотримання змінює факти, вигадує нові та вміло зображає справжні події з користю для створюваного взірцевого образу, тому цей твір можна навіть назвати педагогічним романом [2]. Принцип *exempla tragunt* Ксенофонт втілює також в життєписі спартанського царя Агесілая демонструє чесноти досконалого правителя, де індивідуальні риси героя трансформуються за сократівським прагненням до досконалості (недарма Ксенофонт був учнем Сократа). Такі дидактично-моралістичні біографії мали на меті сформувати у читачів благородний характер та переконати, що військові, дипломатичні, політичні та творчі успіхи людини напряму визначаються її високими моральними якостями. Варто зазначити, що частиною біографій стають промови, виступи і диспути героїв твору, і цей літературний матеріал часто використовується не лише в творах історичного та біографічного характеру, а й в риториці, де біографія набирає вже рис панегирика, як-от у «Евагорі» Ісократата – посмертна хвала і прославлення Евагора, царя Кіпру.

Одним із різновидів хвалебних життєписів є біографія-апологія, зокрема відомі «Апології» Сократа авторства Платона й Ксенофонта, які цитує Діоген в

життєписі мудреця [1]. В апологетичних біографіях значне місце відводиться змалюванню психологічних рис героїв, опису мотивів та інтенцій їхніх вчинків, розмірковувань та пояснень, що дуже прислужилося Діогену для біографій філософів, які зазнавали дискредитації з боку соціуму, як-от Сократ чи кініки.

Цікавим різновидом ідеалізуючої біографії з використанням парадоксографічних елементів є твір історика й оратора пізньокласичної доби (IV ст. до н.е.) Феопомпа “Філіппіка” в 58-ми книгах, свого роду біографії-панегирика на честь царя Філіппа II, батька Александра Македонського. На відміну від панегиричних біографій письменників-попередників, Феопомп, хоча й написав ще окремо панегирики царю і його знаменитому синові, не приховує недоліків і вад Філіппа, звинувачує його в алкоголізмі, збоченствах та інтригах. Таким чином, він намагається зберегти баланс в оцінці героя і наводить індивідуальні якості й психологічні мотиви, якими керувався Філіпп у своїх позитивних і негативних вчинках. Сучасником Феопомпа був Андрон з Ефеса – автор твору про сімох мудреців, якого Євсевій звинувачує у плагіаті з «Тринога»; Андрон «поринув» у далеку історію, щоб ідеалізуючи своїх героїв, із спокійним сумлінням замовчувати вади тих, у чий часи він не жив.

Окрім умовно-реалістичної біографії та художньо-вигаданої, Діоген залучає свідчення істориків-парадоксографів, які розповідають про різні надзвичайні події, чуда, знамення і віщування, як-от спалення Геростратом храму Артеміди Ефеської в день народження Александра Македонського, про що пише Плутарх. Діоген рясно використовує такого роду парадоксографічні свідчення різних авторів, починаючи з історика Полікрита із Менд (IV ст. до н.е.), який був придворним лікарем Артаксеркса, і до Флегонта з Тралл (II ст.) – вільновідпущеника римського імператора Адріана, автора історичної хроніки від 1-ї до 229-ї олімпіади в 16-ти книгах, збереженої фрагментарно, та парадоксографічних праць «Про дивовижні речі» й «Про довгожителів».

Одним із різновидів життєписів визначних постатей є анекдотична біографія, джерелом якої є підвищений інтерес до особи, яка займається державними справами. У межах цієї течії написана праця Іона з о. Хіос (V ст. до

н.е.), що був автором історичних творів, трагедій та лірики; писав про піфагорійську тріаду (вогнь, земля, повітря). У творі «Мандрівки» він описує свою присутність на бенкетах з участю якоїсь видатної людини (збережені фрагменти з бенкетами Фемістокла, Перікла, Есхіла та Софокла), де автор надає волю своїй фантазії, переплітаючи реальні події з анекдотичними. Такими ж наповненими анекдотами сюжетами є книги плідного різностороннього письменника Плутарха з Херонеї (I-II ст.) «Апофтегми царів і полководців» та його «Паралельні життєписи»; об'ємна праця в 15-ти книгах «Бенкет мудреців» пізньоелліністичного автора часів римського імператора Марка Аврелія (II-III ст.) – Афінея з Навкратіса; твір представника «другої софістики» Філострата (II-III ст.) «Життєпис мудреців». Одними із широко застосовуваних Діогеном стилістичних підвидів жанру біографії є апофтегма, анекдот, хрія та діатриба, що щедрою палітрою використовувалися в анекдотичних біографіях вищезгаданих письменників, що їх часто цитує Діоген Лаерцій. Діоген використовує і безіменні джерела, наводячи анекдоти про філософів та їхніх сучасників, друзів чи супротивників, як-от широко відому розповідь про смерть Евріпіда, якого роздерли собаки, випущені поетами-суперниками.

Цікавим прикладом політичної біографії є памфлет Стесімброта з Тасосу, історика, логографа, софіста і поета, сучасника і рвійного супротивника Перікла та його соратників, про яких він написав уїдливу інвективу «Про Фемістокла, Фулідіда і Перікла», анекдотичні історії з якої використовує Плутарх, а на нього вже посилається у своєму творі Діоген.

3.2. Розвиток та новації біографічного жанру в елліністичну добу

Творцем перипатетичної біографії вважається Арістоксен з Тарента (IV ст. до н.е.) – учень Арістотеля, теоретик музики, автор біографій знаменитих філософів, зокрема Піфагора і Платона та їхніх знаменитих учнів. У цьому біографічному річищі трохи «молодшими» є життєписи Гермиппа зі Смірни (III

ст. до н.е.) – історик і біограф; з його численних творів збереглося чотири фрагменти з книг «Про магів» та «Життєписи», автор біографій Піфагора, Арістотеля, Горгія та Ісократ. Характерною рисою твору є широке використання риторичних засобів і прийомів, фігур і тропів, діалогів. Завершується період перипатетичної біографістики Сатіром із Калатіди (II ст.) – перипатетиком, граматистом, біографом, що працював у Александрійській бібліотеці; він був автором життєписів філософів, ораторів, політичних діячів.

Значною джерельною базою і цитованим матеріалом у творі Діогена Лаертського є біографії Александра Македонського, який був учнем Арістотеля і сучасником різних філософів, що й породила багато історичних анекдотів про їхні зустрічі з царем, на кшталт розмов Александра з кініком Діогеном Синопським. Численні біографії Александра, містячи реальний фактаж, дуже швидко зазнали процесу героїзації. Так, Каллісфен з Олінфа (IV ст. до н.е.) – історик і філософ, родич і учень Арістотеля, що супроводжував Александра Македонського в походах і був його придворним історіографом та був страчений за підозрою у змові, вводить у біографістику потужну роль провидіння та божественної сили в житті Александра. Апофеоз образу Александра бачимо і в насиченій риторикою біографії, написаній Клітархом з Александрії (IV-поч. III ст. до н.е.) – історик, автор праці про походи Александра Македонського, учасником яких був сам; його твір зберігся в уривках, цитованих авторами елліністичної доби. Сам Клітарх був спадковим історіографом, сином історика Дінона (IV ст. до н.е.), автора праці з історії Персії, якого теж цитує Діоген.

Продовжувачем Каллісфена став наварх Александра Онесікріт з Астіпалей (IV-поч. III ст. до н.е.) – учень Діогена, історик, що супроводжував Александра Македонського в його походах аж до Індії, які описав у своїх творах; автор біографії Александра, написаної в дусі кінічних ідеалів, де він зображає Александра як мудрого правителя і філософа на троні. Іншим сучасником та біографом Александра був Гекатей з Абдер (IV-III ст. до н.е.) – історик і філософ, історіограф Александра Македонського, якого супроводжував у походах; автор праць «Про єгиптян», «Про гіперборейців», «Про юдеїв». Арістовул з Кассандри

– сучасник Александра і діадохів, інженер та архітектор в армії Александра (зокрема, за наказом царя відновив гробницю Кіра Старшого в Пасаргадах), автор розлогих мемуарів, наповнених анекдотами і повчальними історіями на кшталт притч.

Багатими на анекдотичні джерела були твори Ідоменея з Лампсака (IV-поч. III ст. до н.е.) – учня Епікура, автора наповнених анекдотами біографій філософів і політичних діячів, Ієроніма з о. Родос (III ст. до н.е.) – перипатетика, автор праць з етики, риторики та оптики, збірки історичних анекдотів «Розрізнені замітки», Неанфа з Кізіка (III-поч. II ст. до н.е.) – оратора, історика та біографа, автор численних творів, поціновуваних античними.

Ієронім з Кардії (IV-поч. III ст. до н.е.) став істориком діадохів і яскравим представником біографії з елементами документалістики, до якої часто звертається і Діоген Лаерцій. Неупередженість опису подій, виклад простою мовою, використання офіційних документів роблять твір Ієроніма серйозним історико-біографічним джерелом і викликають довіру до свідчень-цитат з нього, які наводить Діоген. Сучасник і учень Ієроніма, Дурід з о. Самос – історик та тиран о. Самос, учень Феофраста, автор історичних та культурологічних праць, присвятив свій твір «Агафокл» одному з діадохів. У його творі історія так тісно переплітається з міфологією, що це свого роду повернення до логографічних описів докласичної доби.

В елліністичну добу біографістика наповнюється елементами енциклопедичності, що виказують широку ерудицію як автора, так і намагання зобразити героя біографії широкоосвіченою людиною. Представниками такого біографічного напрямку були Луцій Корнелій Александр Полігістор з Мілета (II-I ст. до н.е.) – учень Кратета з Малл, письменник і вчений-енциклопедист, та Діокл з Магнесії (II-I ст. до н.е.) – автор біографічних і доксографічних творів про філософів. І нарешті, Плутарх (I-II ст.) був одним із найвідоміших грецьких істориків та різносторонніх письменників, чий «Паралельні життєписи» читають від античної доби і до сьогодення. Цей твір містить 50 біографій відомих грецьких та римських державних діячів, 46 з яких подані у вигляді зіставних

життєписів, таким чином Плутарх, окрім використання огрому джерельного матеріалу й ерудованої біографістики вводить порівняльний компонент. У своїх життєписах він подає небагато історичного матеріалу, а зосереджується на вдачі, рисах характеру кожної людини.

Другом Плутарха, Герода Аттика, Фронтон, Авла Геллія був Фаворін з Арелата (II ст. н.е.) – ритор, учень Діона Хрїсостома, автор енциклопедичних творів, які часто цитує Діоген. Таким же біографом-енциклопедистом був Міроніан з Амастрії – історіограф та біограф знаменитих філософів.

Цікавими є біографічні трактати так би мовити вузько спеціалізованого характеру, які подають біографії однопрофільного напрямку. Це Деметрій з Магнесії (I ст.) – граматист, автор твору про однойменних письменників і поетів, у якого Діоген запозичив такий же аспект у свої життєписах філософів, подаючи інформацію про відомих однойменників кожного з філософів. І Тімофій з Афін – автор біографій філософів, який зосереджувався лише на фізичних вадах філософів, їхніх професійних невдачах та життєвих негараздах.

Найближче до твору Діогена Лаертського по часу написання і по біографічній тематиці перебуває твір «Життєписи філософів» Антігона з Карїсту (III ст.) – скульптора і письменника, що працював над спорудженням Пергамського вівтаря. Твір Антігона Карїстського нагадує виклад історії філософії, збагачений життєписом її творців-філософів, що можна сказати і про твір Діогена Лаертського «Життя і думки славнозвісних філософів», де в десяти книгах викладається біографія та погляди відомих філософів. Як історик філософії Діоген Лаертський збирав і компілював філософські джерела, однак як біограф він не вагався вдаватися до анекдотичних і фіктивних матеріалів, майстерно використовуючи методи, прийоми і жанрові підвиди біографістики, започатковані його попередниками.

У цих життєписах Діоген не лише збирає біографічно-філософський матеріал про широке коло античних мислителів, а й вдається до доксографії, описуючи філософські доктрини і догми. На відміну від інших біографів філософів, сам Діоген мав філософську освіту і орієнтувався у філософських

вченнях, школах і напрямках; поширеною є думка, що Діоген був епікурейцем або пірроніком. Проте він пише про філософію не як філософ, а як письменник, подаючи її у науково-популярному руслі, тому стиль його викладу відрізняється від стилю філософів, які описують свої власні міркування і власний філософський підхід. З іншого боку, доксографічний контент його життєписів позбавлений упередженості до філософських шкіл чи вчень, він не намагається вивищити думки одних філософів та дискредитувати інших. Така стратегія автора забезпечує його праці значну об'єктивність та відсутність тенденційного погляду крізь «ворожу призму» [4].

Хоча твір користувався популярністю ще з часу його написання (після II ст.) та став основним джерелом для історії давньогрецької філософії, про життя і навіть ім'я самого автора достеменно нічого невідомо. Такою ж суперечливою є достовірність багатьох його свідчень, оскільки він часто просто повторює інформацію зі своїх джерел, не оцінюючи її критично [7]. Також часто зосереджується на особистісних характеристиках філософів або незначних деталях їхніх біографій, ігноруючи виклад власне філософських вчень. Певна інформація з цієї величезної колекції біографій, де переплітаються філософія, поезія, анекдоти і гумор, справді є ненадійним історичним джерелом, однак багато біографій широко визнаються автентичними, зокрема про іонійських натурфілософів та італійських філософів [7; 8].

Хоча Діоген помиляється в деяких деталях, часом суперечить сам собі та приписує одні й ті самі анекдоти різним філософам, зрештою, він створює свого роду енциклопедію античної філософії, подаючи докладні відомості про філософські школи та їх представників, перелік назв філософських праць, цікаві і повчальні випадки з життя, причини смерті філософів та інші подробиці.

Висновки

Таким чином, аналіз біографічних джерел твору Діогена Лаерція «Про життя та думки славнозвісних філософів» показав, що Діоген майстерно користується усією палітрою розглянутих жанрових підвидів античної біографістики. Іноді він намагається демонструвати ідею особливо типу величі філософів немов віщунів чи оракулів, залучаючи риси панегиричної біографії, аж до апофеозу філософів у власних епіграмах. Широко використовує парадоксографію, анекдот, діатрибу, хрію, апофтегму та дидактичні установки; уводить елементи біографії-апології та біографії-інвективи. Його твір – приклад вченої елліністичної біографії вельми ерудованого автора містить величезний ономастикон із 1075 імен та численні поетичні вкраплення (понад 250) різних авторів та епіграми самого Діогена. Використовуючи доксографію та документалістику, Діоген залучає епістолярій та офіційні джерела, мемуаристику. Моделюючи життєписи, він проявляє творчий синтез усіх засобів давньогрецької біографістики у широкій діахронії 8-ми століть від початку класичної та майже до кінця елліністичної доби.